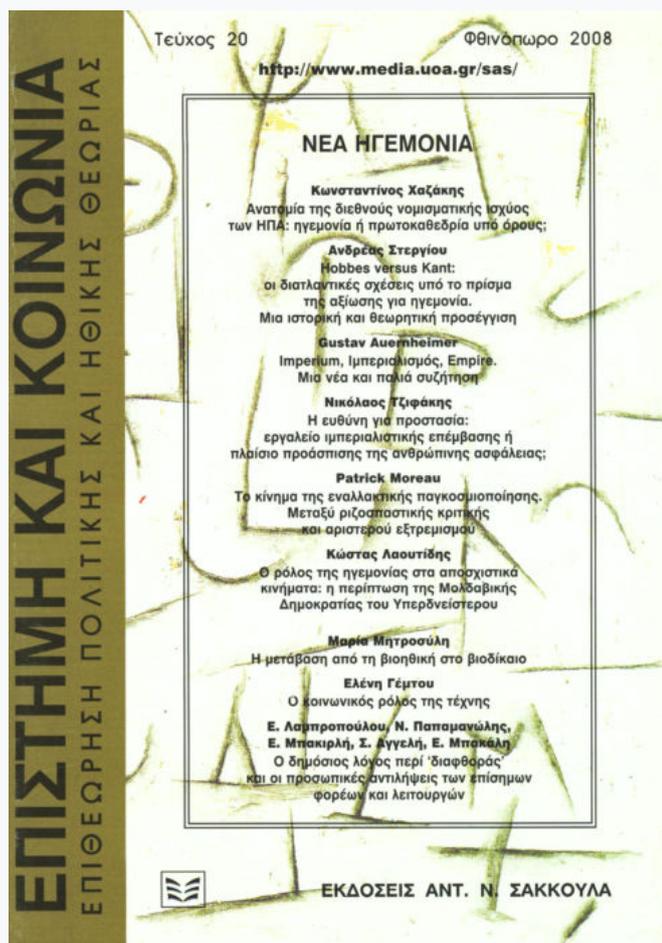

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 20 (2008)

Νέα ηγεμονία

Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου, Πόλεμος και δικαιοσύνη πολιτική φιλοσοφία για τον κόσμο

Φίλιππος Βασιλόγιαννης

doi: [10.12681/sas.533](https://doi.org/10.12681/sas.533)

Copyright © 2015, Φίλιππος Βασιλόγιαννης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βασιλόγιαννης Φ. (2015). Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου, Πόλεμος και δικαιοσύνη πολιτική φιλοσοφία για τον κόσμο. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 20, 294–298. <https://doi.org/10.12681/sas.533>

σοτιμία των ανθρώπων κατέχει σημαντική θέση στον αξιακό χάρτη της ελληνικής κοινωνίας, ταυτόχρονα διαπιστώνεται στην πράξη μια λογική 'πλειοψηφικής' παραφθοράς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ως κληρονομιά μιας πολιτισμικής παράδοσης που αδυνατεί να αποδεχθεί την ετερότητα και να συμβιώσει με 'ξένα' στοιχεία.

Τέλος, η Θεώνη Σταθοπούλου, στη δική της συμβολή στο συλλογικό αυτό έργο, μελετά τα προβλήματα καταγραφής και ανάλυσης των γεγονοτολογικών δεδομένων [event data] της ΕΚΕ. Πρόκειται για ένα συμπληρωματικό, στο βασικό corpus του προγράμματος, μεθοδολογικό εργαλείο που έχει ως στόχο την καταγραφή της ιστορικής συγκυρίας και την εκ των υστέρων στάθμιση της επιρροής της στη διαμόρφωση ορισμένων στάσεων και αντιλήψεων των ερωτωμένων. Στο κείμενο αυτό, διερευνάται η εν γένει αποτελεσματικότητα του εν λόγω μεθοδολογικού εργαλείου, αλλά και ειδικότερα η εφαρμογή του στην ελληνική περίπτωση, ενώ παράλληλα παρουσιάζεται ένα μοντέλο ανάλυσης των γεγονοτολογικών δεδομένων που αξιοποιεί περαιτέρω τις δυνατότητες χρήσης τους και από άλλου τύπου έρευνες.

Εν κατακλείδι, η ουσιαστική συνεισφορά του συλλογικού αυτού έργου στον επιστημονικό διάλογο που εκτυλίσσεται στη χώρα μας αλλά και διεθνώς στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών είναι αναντίρρητα σημαντική, χωρίς όμως να περιορίζεται μόνο εκεί. Το εν λόγω σύγγραμμα μπορεί να αποτελέσει ενδιαφέρον και χρήσιμο εργαλείο μελέτης, ερμηνείας και αποκωδικοποίησης των κοινωνικών φαινομένων και των προεκτάσεων τους για κάθε κοινωνικά και πολιτικά δαήμονα και ενεργό πολίτη που επιδιώκει να κατανοεί σφαιρικά και να προσεγγίζει κριτικά, αλλά και δημιουργικά, την κοινωνική πραγματικότητα μέσα στην οποία δρα και εξελίσσεται, εντός και εκτός συνόρων, εθνικών, κοινωνικών, πολιτισμικών.

Κατερίνα Λαμπρινού

Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου, *Πόλεμος και δικαιοσύνη: πολιτική φιλοσοφία για τον κόσμο*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2008, 419 σελ.

Το αντικείμενο του βιβλίου δεν περιορίζεται στο ζήτημα του δίκαιου πολέμου, στη δυνατότητα, δηλαδή, ενός δίκαιου πολέμου παρά τον σκεπτικιστικό αντίλογο που εκφράζεται από ειρηνιστές και ρεαλιστές, ούτε

στη φιλοσοφία του ισχύοντος διεθνούς δικαίου. Ο Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου πραγματεύεται μεν στο βιβλίο του τις εξουσίες (περιλαμβανομένης εκείνης της άσκησης βίας) που έχουν ένα συλλογικό υποκείμενο (έθνος, λαός ή κράτος) έναντι άλλων συλλογικών υποκειμένων και των μελών τους. Πραγματεύεται, όμως, και τις υποχρεώσεις, τα καθήκοντα και τα δικαιώματα που έχουν τα μέλη ενός συλλογικού υποκειμένου τόσο έναντι του ίδιου (ως προς τις σχέσεις του με τα άλλα συλλογικά υποκείμενα) όσο και έναντι των μελών των άλλων συλλογικών υποκειμένων. Το πρώτο, λοιπόν, ερώτημα τίθεται ως προς το υποκείμενο της διεθνούς σκηνής.

Η προκαταρκτική θέση του συγγραφέα είναι ότι η αναζήτηση ενός τέτοιου νομιμοποιημένου υποκειμένου συνυφαίνεται με την αναζήτηση των ηθικών δεσμεύσεών του. Έτσι ο Παπαγεωργίου, αιφνιδιάζοντας έναν προκατειλημμένο υπέρ του κοσμοπολιτισμού αναγνώστη –ο ίδιος κάνει λόγο για μια παραπλανητική ‘κοσμοπολιτική προκατάληψη’– δεν αποκλείει το έθνος ως φορέα αξιώσεων στις διεθνείς σχέσεις. Ναι μεν δεν δεσμευόμαστε από μη εθελούσιες σχέσεις, ναι μεν γεννιόμαστε με εθνική ταυτότητα και δεν την επιλέγουμε, ναι μεν δεν υπάρχουν, ως όντα εξοπλισμένα με ελευθερία και αξιοπρέπεια, χάριν του έθνους όμως οι αξιώσεις ενός έθνους όχι μόνο χρίζουν δικαιολογήσης αλλά και δικαιολογούνται. Επιτρέπεται, δηλαδή, σε ένα έθνος να καταστήσει ένα τμήμα του κόσμου επάξια δικό του από τη σκοπιά ακριβώς μιας οικουμενικής προσπάθειας ή ενός καταμερισμού εργασίας ανάμεσα στα έθνη και όχι με την επίκληση αριστοκρατικών τίτλων.

Ο συγγραφέας αναζητά την κατάλληλη αντίληψη του κοσμοπολιτισμού καταρχάς στην ίδια την έννοια της ειρήνης, ελέγχοντας ιδίως την ιδέα του Kant για την αιώνια ειρήνη και τη διάδοχή της ιδέα του Rawls για το δικαίο των λαών. Οι ιδέες αυτές είναι κανονιστικά δυνατές αρκεί (σε αντίθεση προς τους φιλοσοφικά απαίδευτους ρεαλιστές) να τις δικαιολογήσει κανείς ως ιδανικά και να δείξει πώς είναι εφικτή και πού οδηγεί η δέσμευση των υποκειμένων των διεθνών σχέσεων από τους κανόνες και τις αρχές τους. Από τη σκοπιά της ειρήνης ο κοσμοπολιτισμός είναι κατ’ ανάγκη ήπιος (ή, από άλλη διευρυμένη και διευρύνουσα σκοπιά, ο γνήσιος πατριωτισμός είναι φιλελεύθερος και όχι κοινοτιστικός) και αυτό ο Παπαγεωργίου το δείχνει ερμηνεύοντας τον Kant και τον Rawls αφενός, με τον καλύτερο δυνατό τρόπο (πράγμα αυτονόητο για έναν ευαίσθητο φιλόσοφο),

αφετέρου, με μια ουσιώδη και κατά το πνεύμα της μιλλιανή (του John Stuart Mill) βελτίωση της επιχειρηματολογίας τους στο επίμαχο ζήτημα της προτεραιότητας του συλλογικού υποκειμένου στις διεθνείς σχέσεις. Η αυταξία του δημοκρατικού (και όχι οιουδήποτε) κράτους δικαιολογείται από την ιδέα μιας επένδυσης σε αυτό των αυτόνομων μελών του ως ίσων και ελεύθερων προσώπων. Έτσι ίσως δικαιολογείται τόσο η καντιανή απόρριψη ενός οικουμενικού υπερκράτους και η πρόκριση μιας ειρηνικής ομοσπονδίας (δημοκρατικών) κρατών όσο και η ρωσιανή προτίμηση του λαού ως υποκειμένου του διεθνούς δικαίου και ο σύστοιχος περιορισμός των αρχών της διανεμητικής δικαιοσύνης στο εσωτερικό των λαών. Ο συγγραφέας όμως υποστηρίζει πειστικά (σε αντίθεση προς τη γραμμή των Kant και Rawls) ότι και τα άτομα προστατεύονται στα διεθνή συγκεκριμένα ως φορείς αυταξίας, χωρίς η προστασία τους να προϋποθέτει ότι τα συλλογικά υποκείμενα είναι απλά αθροίσματα των εδώ και τώρα μελών τους (όπως ορθά υποστηρίζουν κατά τα λοιπά οι Kant και Rawls), και εν τέλει ότι έχουμε τέτοια καθολικά καθήκοντα δικαιοσύνης ως άνθρωποι έναντι ανθρώπων, ώστε η ένταξή μας σε συλλογικά υποκείμενα νοείται υπό περιστάσεις (που επιτάσσουν, για παράδειγμα, την αλληλεγγύη μας προς τα μακρινά θύματα μιας κακοτυχίας) ως απολύτως μη κρίσιμη.

Στην επιμέρους επιχειρηματολογία του για το νοητόν του δίκαιου πολέμου ο Παπαγεωργίου εξαίρει την ηθική βλάβη που εξ ορισμού προκαλεί ο πόλεμος και συναφώς διακρίνει αυτούς που τον αποφασίζουν από αυτούς που τον διεξάγουν και τον υφίστανται. Αν η τελευταία διάκριση θέτει προ των οφθαλμών μας ένα μείζον ηθικό πρόβλημα, η άρση του σημαίνει ότι καταρχήν μόνο το δημοκρατικό κράτος νομιμοποιείται ως εμπόλεμο και δικαιούται να αξιώσει από τους πολίτες του τη συμμετοχή τους στον πόλεμο. Το ζήτημα των εξωτερικών σχέσεων μεταξύ των κρατών αποδεικνύεται συγχρόνως ένα εσωτερικό ζήτημα ως προς τα καθήκοντα και τα δικαιώματα έναντι του κράτους και τις αντίστοιχες εξουσίες του τελευταίου. Ο συγγραφέας ανανεώνει με ριζικό τρόπο την παραδοσιακή θεωρία του δίκαιου πολέμου (από τον Αυγουστίνο μέχρι τον Walzer), χωρίς πάντως να αρνείται την εξουσία και ενός μη δημοκρατικού κράτους να αμύνεται, πράγμα που προϋποθέτει όμως ένα (ασθενές και προσωρινό) δικαίωμα των υπηκόων του να το υπερασπισθούν στην κατεύθυνση του μετασχηματισμού του σε δημοκρατικό. Ο Παπαγεωργίου δεν αρκείται σε μια

αφ' υψηλού θέαση του πεδίου από το παρελθόν και πραγματεύεται εκτενώς την (α)δυνατότητα ενός δίκαιου πολέμου κατά της σύγχρονης τρομοκρατίας, ιδίως την (α)δυνατότητα ενός προληπτικού ή αποτρεπτικού πολέμου στο όνομα της καταπολέμησής της. Η εν λόγω (α)δυνατότητα συνυφάινεται με την (α)δυνατότητα ενός ηθικοκρατικού δόγματος δίκαιου πολέμου (όπως της νομικής ηθικοκρατίας).

Εν κατακλείδι ο συγγραφέας δεν αποφεύγει το δυσκολότερο των ζητημάτων που ανέδειξε η έρευνά του: τη θεμελίωση ιδιοκρατικών [particular] λόγων προς το πράττειν. Πρόκειται εν προκειμένω ιδίως για τη θεμελίωση ιδιαίτερων καθηκόντων προς τους συμπολίτες μας, πράγμα που αρνείται ο ριζικός κοσμοπολιτισμός με τμήμα την ηθική αδιαφορία. Και πάλι ο Παπαγεωργίου δείχνει ότι ο πόλεμος, ως άσκηση νόμιμης βίας, είναι δυνατός μόνο από τη σκοπιά του ήπιου κοσμοπολιτισμού που ο ίδιος υποστηρίζει, δηλαδή από μια σκοπιά που εναρμονίζει τις αρχές μιας καθολικής ηθικής με τις κατ' ιδίαν αμοιβαίες αξιώσεις των μελών ενός άξιου συλλογικού υποκειμένου.

Έτσι συνοψίζεται η κατά την άποψη του γράφοντος βασική γραμμή επιχειρηματολογίας ενός πολυσέλιδου και πυκνού προβληματισμού. Άλλοι θα τόνιζαν ίσως διαφορετικές πλευρές της επιχειρηματολογίας του Παπαγεωργίου και θα ανακάλυπταν ή θα εξέθεταν άλλα νήματα της σκέψης του. Σε κάθε περίπτωση, και ο πιο απαιτητικός αναγνώστης του βιβλίου θα γοητευθεί από τον μη γεωμετρικό τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τις βασικές έννοιες και αρχές του παραδοσιακού δόγματος του δίκαιου πολέμου, επί παραδείγματι την αρχή του διπλού αποτελέσματος, το *jus ad bellum* σε διάκριση από το *jus in bello*, τη δίκαιη αιτία και την ορθή πρόθεση, τις αρχές της αναλογικότητας, της ευθύνης και της διάκρισης μάχμων και αμάχων κ.λπ., πολλές από τις οποίες εμπλουτίζει με τις κατακτήσεις της δογματικής και της φιλοσοφίας του ποινικού δικαίου.

Όμως, όπως καλώς γνωρίζουμε, οι έννοιές μας δύνανται να βασισθούν μόνο σε μια ορθή θεωρία. Και ο Παπαγεωργίου μας προσφέρει μια πρωτότυπη, κριτική και συγχρόνως πειστική θεωρία του δίκαιου πολέμου. Το ενδιαφερόμενο ελληνικό αναγνωστικό κοινό, όντας σε δυσμενή θέση λόγω του περιορισμένου της σύγχρονης ελληνικής, έχει τώρα την ευκαιρία να απολαύσει ένα σπουδαίο έργο που -εύχομαι και ελπίζω μόνο προς το πα-

ρόν- αδυνατούν να απολαύσουν αναγνώστες που δεν γνωρίζουν τη γλώσσα μας.

Φίλιππος Βασιλόγιαννης